

JURAJ KRIŽANIĆ — ĐAK LJUBLJANSKE ISUSOVAČKE GIMNAZIJE

Prvi su isusovci došli u Ljubljano 21. I 1597, nakon što su im nadvojvoda Ferdinand II i papa Klement VIII pripremili materijalnu bazu. G. 1604. imali su već potpunu šestorazrednu gimnaziju, iako je na isusovačkim gimnazijama bilo obično samo pet razreda. G. 1607. poklonio je Ferdinand II đacima ista prava kakva su tada imali na akademiji u Grazu i na ostalim evropskim univerzitetima. Od 1598. do 1618. isusovci su podigli novi kolegij, crkvu i konvikt (seminarium) za siromašne đake, u koji su sve više primali samo one kojima su boravak plaćali roditelji i dobrotvori. G. 1619. se prvi put predavala kazuistika, a kasnije više godina i moralna teologija, predmeti teološkog fakulteta. Na kraju XVII st. spominje se već filozofski studij (scholae superiores, altiores), a u XVIII st. predavanja iz kanonskog prava (prvi put 1704/5) i više predmeta koje su isusovci unijeli s namjerom da barem ponešto moderniziraju nastavni program. Broj đaka i studenata je čitavo vrijeme dosta varirao, pa je postigao brojku od devet stotina. Od početka XVIII st. ta se škola razlikuje od ostalih isusovačkih univerziteta uglavnom samo po tome što se na njoj nisu podjeljivale akademske titule. G. 1774. je zgradu ljubljanskog kolegija teško oštetila vatra koja je uništila i dosta pisanog inventara, tako da nije ostalo mnogo izvora za njegovu povijest.¹

¹ Fran Zwitter, Višje školstvo na Slovenskem do leta 1918, zbornik Pctdeset let slovenske univerze v Ljubljani, 1969. — Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1, Ljubljana 1963.

Arhiv Slovenije čuva opsežnu knjigu sa grimznim koricama blijedosmeđe boje s oznakom II/51 r, koja potječe iz tzv. Bolskog arhiva. U nju su upisivali članove Marijine kongregacije (Sodalitas Beatissimae Virginis Mariae in Coelos Assumptae in Archiducali Collegio Societatis Iesu Labaci Erecta et Inchoata) od g. 1605, kada je na poticaj isusovaca bila ustanovljena, do g. 1782, kada je nakon raspuštanja isusovačkog reda 1774. i ona prestala radom. Njeni članovi bili su na početku đaci ljubljanske isusovačke gimnazije (scholae inferiores), a do g. 1624. i mnogi plemići i građani, koji su tada dobili posebnu kongregaciju čiji se članovi više u rečenu knjigu ne upisuju. Od matične kongregacije, u kojoj su tako ostali samo đaci, odcijepila se g. 1640. nova Marijina kongregacija, u kojoj su otada bili đaci trećeg (grammatica) i četvrtog (syntaxis) razreda gimnazije, kojih se imena isto tako ne nalaze više u toj knjizi. Matična kongregacije udruživala je ubuduće đake petog (poetae) i šestog (rhetores) razreda kao i slušače kurseva visokih i viših studija. Iz toga bismo mogli zaključiti da u kongregaciju nisu primali đake prva dva razreda, a ni u ostalim razredima članovi nisu bili svi već samo bolji đaci, među kojima nalazimo ne malo kasnije znamenitih ljudi. Broj članova u pojedinim godinama teško je ustanoviti, jer knjiga vodi evidenciju o primanju i samo iznimno o otpuštanju članova. Za razdoblje od 1605. do 1651. spisak je po starijem predlošku kaligrafski napisao prefekt kolegija i kasniji praeses kongregacije Janez Ludvik Schönleben 1651.²

² Usp. o njemu Slovenski biografski leksikon 3, Ljubljana 1970.

»Historia seminarii Labacensis«, drugi izvor za povijest isusovaca u Ljubljani, nabroja imena onih koji su živjeli u konviktu kolegija, ali u vrijeme koje nas u vezi sa Križanićem interesira postoji u njemu višegodišnja cezura. Osim ovih dvaju nije se sačuvao neki potpuniji spisak đaka i studenata ljubljanskih isusovačkih škola.

U knjizi Marijine kongregacije,³ pored imena i provenijencije, dodalo se kod nekih članova, istim ili drugačijim pismom, što su postali (npr. sacerdos), pa ponekad i godina ili datum smrti. Gotovo u svih koje je Schönleben upisao stoji i križ kao znak da su već umrli, što je, barem za većinu od njih, bilo dakako dodano mnogo kasnije. Među onima koji su pristupili Kongregaciji 6. VII 1631 (knjiga nema oznaka stranica) nalazi se i *Georgius Khrischanitsch, Croata*. Kao što se čini, ista je ruka dodala istom tintom *Canonicus Zagrabiensis*. Pored ovoga stoji gore spomenuti križ, drugačiji od onih koje je unosio Schönleben.

Dosadašnja literatura ističe uglavnom da je Juraj Križanić učio na zagrebačkoj isusovačkoj gimnaziji, iako ponekad i otvoreno priznaje da o tome nema pisanih dokaza.⁴ Autor ovog, očigledno pogrešnog uvjerenja jest, kao što se čini, Vatroslav Jagić.⁵ Govoreći o napakim podacima koje je Križanić dao o svojoj prošlosti posolskomu prikazu prilikom svog dolaska u Moskvu 1659, Jagić rezonira ovako: »Kad se već jednom Križanić nakanio, da bojeći se neprilika kod dolaska u Moskvu sakrije svoje ime, svoju postojbinu i karakter svojeg oca, ne smijemo se čuditi, što je u zatajivanju istine pošao i dalje te je svoje gimnazijske nauke prenesao iz Zagreba u Padovu. A da je Padova podmetnuta mjesto Zagreba, lako je doka-

zati. U svojem pismu na biskupa Benedikta Vinkovića od 3. aprila g. 1645. (kod Kukuljevića broj 31. priloga), govoreći o tečaju svojih nauka, hvali se Križanić, da će sada, pošto bude proveo četiri godine u Italiji (dvije u Bolonji, dvije u Rimu), dobro znati talijanski. Kako bi mogao bio to kazati, da je već od prije punih šest godina živio u Padovi?! O Padovi nema dakle govora, iza Padove krije se Zagreb.« Više kasnijih autora šute o tom pitanju ili ponavljaju Jagićevu tvrdnju, kao na pr. Albe Vidaković,⁶ na koga se oslanja i Ivan Golub u najnovijoj biografiji Jurja Križanića.⁷ Čini nam se da je u tom pogledu stvarniji Ivan Kukuljević Sakcinski, koji o mjestu Križanićeva ranog školovanja ne govori, već kaže da je njegova sudbina parnice sa šurjakom 1635. »po našem barem znanju jedini javni čin Jurja Križanića u Hrvatskoj« u ono doba.⁸

Križanić je dakle 1631. bio đak isusovačke gimnazije u Ljubljani i upisao se ondje u Marijinu kongregaciju, ukoliko je počeo sa studijem g. 1629, pri kraju drugog razreda (principia), jer je školska godina obično trajala do početka rujna. Ne bismo mogli reći, da li je živio u konviktu, gdje je boravio manji dio đaka, ili negdje drugdje. Njegovi kolege u kongregaciji bili su među ostalima spomenuti Janez Ludvik Schönleben, historičar i mariolog, koji se upisao iduće godine, i Janez Siegfried Steer, primljen u veljači 1634, koji je umro 1665. u Moskvi. Još neke činjenice, barem posredno potvrđuju podatak, koji sam objavio u ovom zapisu. Njegov je tutor poslije očeve smrti bio Burkhardt Hizing, dvorski savjetnik i kranjski zemaljski tajnik; u Varšavi je Križanić 1646. ili 1647. kazao

⁶ »Asserta musicalia« (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe, Rad JAZU 337, 1965, 51.

⁷ Biografska pozadina Križanićevih djela, zbornik Život i djelo Jurja Križanića, Zagreb 1974, 37.

⁸ Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII vieka. VI. Socijalno-politički pisci, Juraj Križanić Nebljuški, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 10, Zagreb 1869, 16.

³ Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, rokopisni oddelek.

⁴ Petar Grgec, (P. G.), Đački dani Jurja Križanića, Hrvatska straža, Zagreb 12. lipnja 1930, br. 133.

⁵ Život i rad Jurja Križanića, Zagreb 1917, 15.

ruskom poslaniku da zna kranjski (iako do samog studija nije imao mnogo posla sa slovenskim jezikom); mišljenje koje je o »Kranjcima« pokazao u diskusiji o njihovu pravu na ulazak u Zavod Sv. Jeronima u Rimu možda upućuje na njegovo iskustvo u germanofonoj (barem što se viših slojeva tiče) Ljubljani. U Zagrebu je baš 1629. i 1630. zavladała kuga,⁹ koja je upravo 1630. smanjila broj đaka u isusovačkoj školi,¹⁰ a Ljubljana nije već od početka stoljeća, pa ni u ono vrijeme doživjela tu nesreću, iako je kuga više puta izbila u drugim gradovima Kranjske.¹¹

Nije jasno, zašto već dr Frančišek Ušeničnik, autor (po uvjerenju Viktora Steske, Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani, Ljubljana 1915, 32) rasprave Prva Marijina družba na Kranjskem, revija Venec cerkvenih bratovščin, 1900, koji je očigledno pročitao spisak članova (vidi, npr., str. 59), nije među njima zapazio Križanića.

Janez Peršič

SPOMENICA JOSIPA MATASOVIČA (1892—1962). Izd. Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb 1972.

Urednik I. Karaman započinje ovu Spomenicu predgovorom koji je izvadak iz govora što ga je održao na grobu Josipa Matasovića 14 II 1962. Prvi dio Spomenice čine radovi o životu i djelu istaknutog historičara, dok u drugom, znatno obimnijem, jesu radovi posvećeni njegovoj uspomeni.

M. Despot, Josip Matasović (Vrpolje, 18. VIII 1892. — Zagreb, 10 II 1962) (3—22), prikazuje život i djelatnost J. Matasovića od prvih radova iz gimna-

zijskih dana u časopisu »Mlada Hrvatska«, preko manjih priloga nakon dovršenih studija i izdavanja »Narodne Starine«, našeg jedinog povijesnog časopisa između dva rata (1922—40), kojemu je sam bio najvažniji suradnik, do radova koji su izašli u drugim časopisima i zbornicima, te njegova zadnjeg rada »Putovanje Save Tekelije« (Starine JAZU 45, 1955, 7—90). Među mnogim radovima M. Despot ističe kao najvažniju njegovu nedovršenu raspravu »Knez Lenard kapitoloma zagrebačkoga kramar« (NS 1932—35).

M. Despot, Pokušaj bibliografije radova Josipa Matasovića (1908—1955) (23—32), donosi kronološki popis radova s kratkim sažetkom (105 bibliografskih jedinica). Rukopisna ostavština nije pri tom upotrijebljena, pa će tek njezinim proučavanjem bibliografija biti doista potpuna.

V. Radauš, Moje uspomene na dra Josipa Matasovića (33—37), iznosi nekoliko sjećanja o Matasoviću-čovjeku, od vremena kada je bio profesor gimnazije u Vinkovcima do njegova zadnjeg mjesta direktora u Državnom arhivu Hrvatske.

A. Horvat, Suradnja Josipa Matasovića s konzervatorima (36—46), obrađuje na temelju neobjavljene građe razvoj konzervatorske službe u sjevernoj Hrvatskoj i ulogu što ju je svojom sporednom djelatnošću odigrao Matasović za vrijeme prvoga svjetskog rata pribavljanjem fotodokumentacije prilikom pretapanja zvona u Austro-Ugarskoj u topove, kod spasavanja »Rakovačkih zidina« kraj Vinkovaca i u nekim drugim prilikama.

J. Šidak, Prinos Josipa Matasovića pitanju bogumilstva i heretičke »Crkve bosanske« (47—57), analizira njegovu neobjavlenu disertaciju »Zur Geschichtsdarstellung der mittelalterlichen Gnostiker« i odnos toga teksta prema njegovim kasnije objavljenim radovima (Ogledi paulikijanske historiografije, Tri humanista o Patarenima, Rerum bogomilicarum scriptores novi aevi antiqui-

⁹ Franjo Fancev, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606—1772), Starine JAZU 37, 1934, 53.

¹⁰ N. dj., 54 (citat iz građe M. Vanina).

¹¹ August Dimitz, Geschichte Krains 3, Laibach 1875.

ores), izlažući pri tom po prvi put njegovo shvaćanje problema »bosanske hereze«, koje se podudara s mišljenjem Račkoga. Značenje disertacije vidi u tome što je to prvi historiografski prikaz toga problema uopće, koji je, unatoč formalnoj neujednačenosti cjeline, mogao biti ishodišna točka daljim istraživanjima. Spomenute rasprave, zapravo izvaci iz djelomično prerađene disertacije, nisu, uglavnom, nadopunjavane novijom literaturom.

Slijede prilozi posvećeni uspomeni J. Matasovića. M. Despot, Krünitzova »Ekonomska enciklopedija« o evropskoj manufakturi 18. stoljeća (61—72), donosi kratak prikaz o sastavljačima enciklopedije s preko 200 svezaka, od kojih je autorici bilo pristupačno prvih 128. Kod nas prvi je na tu enciklopediju upozorio J. Matasović u prilogu »Neki fragmenti historije XVIII stoljeća II«, NS 26, 267. Despot ističe važnost podataka u toj enciklopediji za ekonomsku povijest Hrvatske i Istre, i iscrpnost podataka o raznim granama manufakture u XVIII st. u Evropi.

K. Firinger, Osnivanje glazbenog društva i glazbene škole u Osijeku u god. 1830 (73—83), prikazuje razvoj glazbenog života u Osijeku od kraja XVII st. do šezdesetih godina ovog stoljeća, nadopunjujući dotadašnju literaturu podacima iz arhivske građe. Težište je toga priloga na društvu osnovanom 1830. i rezultatima njegove djelatnosti.

S. Gavrilović, Manufaktura sukna u Sremskoj Vojnoj granici 1783—1786 (85—88), daje na temelju neobjelodanih dokumenata iz arhiva Slavonско-srijemske generalne komande (Arhiv Hrvatske u Zagrebu) kratak povijesni prikaz postanka manufakture sukna u Banovcima, prve i jedine u Srijemskoj vojnoj granici u XVIII st., te njezina prenošenja u selo Turanj u Lici još prije početka rada u Banovcima.

F. Gestrin, Prispevek k kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV.—XVII. stoletje) (89—96), prikazuje, na temelju većim dijelom nepublicirane arhivske građe, bratovštine i

kongregacije Slavena u Markama, koje bi oni osnovali čim bi se u većem broju doselili. Najraniji podatak imamo o bratovštini u Recantiu iz 1375. koju autor prati do XVI stoljeća. Kasnije, u XV st., nalazimo ih u gradovima Fano, Pesaro, Fermo, Loreto, Ancona i Trani, od kojih se ona u Pesaru ističe svojim dugim trajanjem od 1505—1656.

B. Gušić, Duboka Bukovica i manastir Krupa (97—109), opisuje glavne događaje vezane uz taj manastir u sjevernoj Dalmaciji od XVII st. dalje, a geografskom prikazu toga kraja dodaje genezu etničkih odnosa u njemu od prethistorije do XVII stoljeća.

M. Gušić, Starinsko žensko ruho plemena Drobnjak pod Durmitorom (111—128), je dopuna članka iste autorice koji je pod naslovom »Etnografski prikaz Pive i Drobnjaka, prethodni izvještaj« objavio J. Matasović u NS 22, 1930, 191—205.

K. Hrelja, Istorija i ekonomija. Predmetna, vremenska i metodološka određivanja i forme saradnje (129—134). Razmatrajući odnose između ekonomije i privredne povijesti bez kritičke analize dosadašnjih mišljenja, što i sam napominje, autor se zalaže za podjelu zadatka između tih znanstvenih disciplina. Pri tom ostaje nedovoljno jasan, čini se zbog nedostatnog poznavanja povijesnog pristupa problematici, iako vrlo dobro primjećuje nedostatak u poznavanju ekonomskih metoda kod privrednih povjesničara.

N. Klaić, Fratalea artis calegario-rum de Iadra (135—149), raspravlja o obrtu kožara u XIII—XIV st. u Zadru, na temelju neobjelodanih arhivske građe iz tamošnjega Historijskog arhiva, i zaključuje da su se postolari u Zadru prvi organizirali kao »cen« vodeći brigu o zajedničkoj kožarni (ugovor o zakupu kožarne 1367). Učinili su to pod imenom bratovštine, iako ona s takvim društvom u drugim komunama nema sličnosti.

J. Lučić, Pomorsko-trgovački dometi Dubrovnika u XIII stoljeću (151—161), rezimira rezultate većeg broja

svojih rasprava, dopunjujući ih novim podacima. Raspravi je dodao geografsku kartu s gradovima s kojima je Dubrovnik tada održavao trgovačko-pomorske kontakte.

T. Raukar, Prilozi o trgovačkom životu u Zadru XV stoljeća (163—179), osvjetljava prelomno stoljeće zadarske trgovine, početak mletačke vlasti na temelju izvorne građe iz Historijskog arhiva u Zadru, te njezinu strukturu lokalnu i onu šireg značaja.

M. Schneider, Dva dječja kostima s nadgrobnih ploča iz Vojne Krajine (s pregledom dječje nošnje u zapadnoj Evropi od 1600. do 1650) (181—199), opisuje dječju odjeću s kamenih nadgrobnih spomenika Gottharda von Schrattpacha (1608) i Marije Anne Weickhartvetter (1648), uspoređujući je s materijalom iz zapadne Evrope, uglavnom s prikazima na slikarskim djelima.

B. Stulli, Zakon o uređenju Zemaljskog arhiva u Zagrebu iz god. 1870 (201—221), iznosi na temelju nepublicirane građe pripreme i diskusije koje su prethodile tom zakonu, njegove »prednacrt« i konačni tekst, ocjenjujući kao najvrednije visoku svijest o važnosti arhivske službe u Saboru, što je bio neposredni rezultat djelatnosti F. Račkog i J. Kukuljevića.

Mladen Švab

DR JOSIP BUTURAC — DR ANTUN IVANDIJA, POVIJEST KATOLIČKE CRKVE MEĐU HRVATIMA, Zagreb 1973, 306, 75 fotosa i 5 zemljovida

Nedavno je u izdanju Hrvatskoga književnog društva sv. Ćirila i Metoda izašla »Povijest katoličke crkve među Hrvatima«, koju su priredila dva poznata radnika iz crkvene povijesne znanosti: dr Josip Buturac, dugogodišnji arhivist u Arhivu Hrvatske i profesor crkvene povijesti na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, te dr Antun Ivandija, direktor Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nad-

biskupije i profesor na istom fakultetu gdje predaje povijest katoličke crkve među Hrvatima i crkvenu umjetnost.

Ta su dva autora na relativno malom prostoru jezgrovito i jasno predočila čitatelju djelovanje katoličke crkve na hrvatskom povijesnom području od prvih početaka kršćanstva do naših dana, pa sadašnju strukturu Crkve i njezin pastoralni rad kako među Hrvatima u domovini tako i u tuđini. To opsežno djelo počinje poglavljem: »Kršćanstvo u Dalmaciji i Panoniji prije seobe Hrvata« (17 str.), u kojem su prikazani vladanje na spomenutom području Ilira, Kelta, Grka i Rimljana, počeci kršćanstva u Dalmaciji i Panoniji, biskupija i metropolija u Solinu (od 313. do 614), metropolija i biskupija u Panoniji, kršćanstvo u Istri od III—IV st. i dr.

Poglavlje: »Crkva u doba hrvatskih knezova i kraljeva« (130 str.) sadrži prikaz o seobi i pokrštenju Hrvata, o Hrvatskoj u doba knezova, o Crkvi u doba hrvatskih knezova i kraljeva, o hrvatskom biskupu, o slavenskom bogoslužju i glagoljaštvu, o samostanima i crkvenoj umjetnosti u vrijeme narodnih vladara.

U pogl.: »Hrvatska od XII—XV stoljeća« (39 str.) prikazane su političke prilike u tadašnjoj Hrvatskoj, kršćanstvo u Posavskoj Hrvatskoj prije XI st., osnutak Zagrebačke biskupije, kaptoli u Zagrebu i Čazmi, katedralna škola u Zagrebu, Zagrebačka biskupija od XII—XV st., požeški zborni kaptol, Slavonija u sastavu Pečujske biskupije, biskupije Srijemska, Trogirska, Hvarska, Ninska, Kninska, Senjska i Krbavsko-mo-druška, Krčka, Rapska, Osorska te Splitska nadbiskupija od 1105—1420. i Zadorska nadbiskupija (metropolija). Posebna su poglavlja posvećena Dubrovačkoj metropoliji (Dubrovačka, Stonska, Kotor-ska, Budvanska, Risanska i Trebinjska biskupija), Barskoj nadbiskupiji i Katoličkoj crkvi u Istri od XII do XVIII st., u Bosni od XII do XV st., redovništvu u srednjem vijeku, crkvenoj umjetnosti među Hrvatima od XII do XVI st., u Bosni, Slavoniji i Južnoj Hrvatskoj pod

turskom vlašću u XVI i XVII st., Crkvi u Dalmaciji od XVI do XVIII st., Katoličkoj crkvi u Dalmaciji od XVI do XVIII st., te Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini od 1700. do 1878. U pogl.: »Hrvatska u Habzburškoj (Austro-ugarškoj) monarhiji od 1700. do 1918.« prikazane su politički prilike, jozefinizam, Zagrebačka nadbiskupija i biskupija od 1700. do 1918, Bosanska i Srijemska ili Đakovačka biskupija, Senjska i Modruška biskupija od 1690. do 1918, stanje Hrvata u Bačkoj, Gradišćanski Hrvati, Zadarska metropolija i biskupije u Dalmaciji od 1828. do 1918, Istra od 1797. do 1918, Bosna i Hercegovina od 1878. do 1918. i Hrvatski katolički pokret od 1900. do 1918.

Poglavlje: »Kraljevina SHS — Jugoslavija 1918—1941.« sadrži prikaz o političkim prilikama, podjeli, pravi i uređenju granica među biskupijama, odnosu Crkve i države, vjerskom kulturnom radu, općenito, demografiji i iseljenu hrvatskog naroda u tom razdoblju. U pogl.: »Crkvena umjetnost od XVI. stoljeća do naših dana« govori se općenito o svim granama umjetničke djelatnosti u okviru Katoličke crkve. Zadnje poglavlje: »Život Katoličke crkve u sadašnjosti« sadrži kroniku zbivanja u njoj od 1941. do 1972, prikaz o biskupskim konferencijama od 1958. do 1972, statističke podatke o hijerarhiji, brojčano stanje redovništva, prikaze o školama za pripremanje svećenika i o suvremenom katoličkom tisku među Hrvatima u domovini.

Na kraju se nalazi kronološki pregled događaja do 1971, vremenski pregled papa, vladara i događaja, popis banova (i banskih namjesnika) Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 1345. do 1921, popis sultana iz kuće Osmanove koji su vladali nad Hrvatima, kronotaksa ili popis biskupa i nadbiskupa od kraja XI st. do danas, te kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i stvari.

Međutim, kao historografski prilog, knjiga ima i svojih nedostataka. U njoj npr., nema znanstvenog aparata, pogl. »Patarni u Bosni« obrađeno je dosta

površno, do pogrešaka u vezi s fra Lucom Ibrišimovićem (Skoko umjesto Sokol) i fra Leom Petrovićem (Petrov umjesto Petrović) nije smjelo doći — jer su autori prije svega imali na umu njezino poučno značenje. Usprkos spomenutim nedostacima knjiga će dobro poslužiti i svakom znanstvenom radniku koji se u svom radu bude doticao i djelovanja katoličke crkve među Hrvatima.

Anđelko Mijatović

J. RAVLIĆ, STJEPAN IVIČEVIĆ I NARODNI PREPOROD U DALMACIJI, ZBORNİK ZA SLAVISTIKU MS 4, N. SAD 1974, 46—112.

Sjepan Ivićević (1801—71) bio je čovjek izvanredne inteligencije i neobične nadarenosti, ali samouk, zbog čega nije svoju osebnost znao kanalizirati a snage racionalno trošiti. Glavno područje njegova interesa u nacionalnom radu bila je filologija. Tu se često zanosi velikim planovima (razmišljao je o rječniku svih slavenskih jezika) koje je ponekad počeo i realizirati (izradio je pagrafiju, sistem pismenog komuniciranja između ljudi koji govore različitim jezicima). Sudjelujući u jezično-pravopisnim previranjima od početka Ilirskog pokreta pa do 60-ih godina XIX st. slijedio je osnovnu liniju u rješavanju problema hrvatskoga standardnog jezika. U pojedinačnim rješenjima znao je iznositi i zastupati prijedloge koji su kao ideje bili zanimljivi, ali neobični, često artificijelni, neusklađeni s ranijim jezičnim razvitkom i zbog toga neprilagođeni trenutnim potrebama u oblikovanju jezičnog standarda. Njegova je zasluga, mogli bismo reći, što je u vrijeme kada su jezična pitanja u Dalmaciji i na općehrvatskom planu bila element nacionalnog konstituiranja, kao čovjek iz ugledne obitelji, cijenjen zbog svojih ličnih osobina i svoga znanja, bio pobornik narodnog jezika i što je — iako je često iznosio kompromisne prijedloge — slijedio osnovni tok razvitka. Njegovi književni pokušaji i prije-

vodi ostali su, zbog osobenosti u izrazu i nedovoljne umjetničke snage, velikim dijelom u rukopisu, a politički stavovi su ga samo privremeno izdizali u prvi plan. To su razlozi zbog kojih nije u historiografiji prisutan u onom razmjeru u kojem je to bio u svom vremenu. Jedini opširniji rad o Ivićeviću napisao je jedan suvremenik, njegov osobni prijatelj i politički protivnik L. C. Pavišić (*Memorie macarensi*, fasc. I: Stefano Ivičevich e la sua epoca in Dalmazia, Trst 1897). Ostali radovi su manji i bave se uglavnom pojedinim područjima Ivićevićeve djelatnosti. Napose ga je u zadnje vrijeme često spominjao Z. Vince u svojim brojnim radovima o jezično-kulturnim problemima u Dalmaciji.

Sada je, nakon dugo vremena, J. Ravlić pokušao u jednom opširnijem radu prikazati djelatnost Stjepana Ivićevića u cjelini.

Materiju je podijelio u sedam poglavlja (i osmo zaključno) nastojeći svakim obuhvatiti jedno područje njegova rada. U prvom poglavlju govori o njegovu životu i političkom radu. U daljnim poglavljima govori redom o Ivićevićevevim prigodnim pjesmama (II), člancima u *Zori dalmatinskoj* (III), radu na pangrafiji (IV), o njegovim aforizmima (V) i prijevodima (VI) prelazeći mjestimično u opširnije digresije o političkim prilikama i Ivićeviću sudjelovanju u njima. U VII poglavlju donosi (kompletna ili u opširnim izvodima) četiri dokumenta iz Ivićevićeve rukopisne ostavštine od kojih su dva osobito zanimljiva. Prvi je »Ustav ili uvitba« u kojem Ivićević komentira i dopunjuje Narodna zahtijevanja prihvaćena na skupštini održanoj u Zagrebu 25. III 1848. On pristaje na sjedinjenje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom uz uvjet prethodnog ugovora koji će osigurati da »jači broj Hrvata manjemu broju Dalmatinaca ne okrene vratom« i da »ova trokraljevina bude kakono tri prva prsta desne ruke« (104). To je u skladu s tadašnjim Ivićevićevevim »slavo-dalmatskim« shvaćanjima, zbog kojih će uskoro zahtijevati administrativnu autonomiju Dalmacije.

Drugi je dokument iz 1861, kada je Ivićević bio pristaša sjedinjenja (»Slavo annessionista«, kako se sam nazivao). Spis »Cjelovitost države Hrvatske« sadrži nacrt uređenja odnosa između Hrvatske i Austrije. U njemu Ivićević zahtijeva ujedinjenje hrvatskih zemalja i federalističko uređenje Monarhije na temelju Listopadske diplome iz 1860. Pristaje na centralni parlament za cijelu Monarhiju, ali uz određivanje njegova djelokruga (budući da Hrvatska time »ustupa od svoje samostalnosti«) ugovorom između Hrvatskog sabora, kralja i ostalih austrijskih zemalja. Po tome ovaj nacrt (što autor inače ne uočava) podsjeća na razradu prijedloga manjine Osrednjeg odbora u Hrvatskom saboru 1861 (tzv. Pricine izjave). Jedino što ne ističe oslonac na Ugarsku kao garanciju protiv centralističkih i apsolutističkih tendencija Beča, iako spominje ministarstvo pravosuđa koje bi »radi ustava općenoga« bilo zajedničko hrvatsko-ugarsko. Nije točno što autor piše da je Ivićević ovaj nacrt, datiran 7. VI 1861, napisao u Zagrebu i poslao ga u Beč radi neke nepoznate audijencije. On je toga dana, što se vidi iz jednog citata (109), predan u toku audijencije, a istog je dana Ivićević, što autor također navodi (bilj. 107 na str. 106), imao zakazanu audijenciju kod ministra predsjednika Antona Schmerlinga. Prema tome, radi se o spisu koji je izrađen za A. Schmerlinga i koji mu je u spomenutoj audijenciji i predan.

Ovdje treba napomenuti da je autor u pravu kad konstatira promjenu do koje je 1860. došlo u Ivićeviću stavu prema sjedinjenju. Međutim, ne smijemo mimoći ni činjenicu da Ivićević ni tada nije bio apsolutni aneksionista. G. 1861. je — kako je pisao jednom prijatelju — bio protivnik sjedinjenja, ako bi ono imalo oblik fuzije, a ni federativni odnos između Dalmacije i sjeverne Hrvatske nije bio spreman prihvatiti, ako ne bi bio utanačen ugovorom. (»Anche io, senza patti, non vorrei nessuna federazione — fusione mai!« — kod: C. Fisković, Dopisivanje Mate i Stipana Ivićevića, Baština starih hrvatskih pisaca II, Split 1971,

266). Autoru bi se moglo još ponešto primijetiti. Možda bi u kompoziciji teksta bio pogodniji kombinirani kronološko-problematski princip od podjele prema vrsti materije, jer su, na pr., Ivičevićeva stajališta izražena u prigodnicama i aforizmima usko povezana s njegovim jezično-pravopisnim i političkim shvaćanjima iz istog vremena. Ponegdje je, na pr. u razradi Ivičevićevih jezičnih shvaćanja, autor mogao više nadovezati na rezultate dosadašnjih istraživanja. Steta je, također, što nije iskoristio priliku da obrazloži motive koji su Ivičevića naveli da preuzme uređivanje *Glasnika dalmatinskog* (1862—63) i stupi u suradnju s vladom. Međutim, treba istaknuti dobru stranu radnje, a ta je prije svega u upotrebi rukopisne ostavštine Stjepana Ivičevića koja se čuva u Arhivu Hrvatske i u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Glavnina radnje temelji se upravo na toj građi.

Nikša Stančić

SUSRETI NA DRAGOM KAMENU.
ZNANSTVENI SKUP O MIJI MIRKOVIĆU. ZBORNİK RADOVA 1—5, PULA
1969, 1971—73.

Malo je koji od kulturnih radnika u nas za svoga života pobuđivao toliku pažnju kao što je to bio slučaj s Mijom Mirkovićem alias Matom Balotom (1898—1963). Taj Rاکljanin iz Istre bio je ribar, radnik, pjesnik, historičar, ekonomist, prosvjetni radnik, svirač — itd.; proživio je pun i bogat život. Isto tako, gotovo i ne znam primjer da se u nas održava permanentni znanstveni skup posvećen samo jednom čovjeku, njegovoj uspomeni, njegovu djelu. Takav skup pod imenom »Susreti na dragom kamenu« (»Dragi kamen« je jedna od najpoznatijih zbirki pjesama Mate Balote) održava se redovito od 1969, a u njegovu okviru organizira se i poseban simpozij. Materijali s tih simpozija objavljeni su do sada u 5 knjiga; prve četiri uredio je Miroslav Bertoša, a petu Miroslav Sinčić.

Govoriti danas o Miji Mirkoviću, o Mati Baloti, neobično je teško, a to se vidi i iz objavljenih integralnih ili proširenih referata. Kako prići obradi djela i postupaka čovjeka koji nije vodio računa o tome da li će o njemu biti nešto napisano ili izgovoreno, koji je često bio veoma kontradiktoran u svojim postupcima, koji se bavio tako različitim strukama i problemima, gotovo se poistovjećivao s ličnostima koje je proučavao ili opisivao, intenzivno proživljavao sve uspjehe ili teškoće s kojima se Istra susretala, itd. — sve su to dileme s kojima se susreću referenti na skupovima u Puli i, mogu slobodno reći, dosta ih teško razrješavaju. Ovom prilikom ne ulazim u opširniji prikaz objavljenih radova, već ih samo nabrajam.

U prvom svesku (1969), nakon uvodnih riječi J. Percana, A. Pavlinića, G. Grđića i G. Novaka, objavljeni su radovi V. Bratulića, Anđaziranost Mije Mirkovića kao stvaralaca i društvenog radnika, Ferde Čulinovića, Mijo Mirković i jugoslavenska misao, Olega Mandića, Mijo Mirković — historičar i sociolog (Pokušaj na području sociologije spoznaje), J. Medarića, Mijo Mirković kao ekonomski historičar, V. Stipetića, Mijo Mirković kao ekonomist, I. Žuvele, Mijo Mirković kao ekonomski pisac i agrarni ekonomist, Z. Črnje, Pitanje književno-historijske valorizacije Balotinog »Dragom kamenu«, D. Kalajdžića, Mijo Mirković — novinar. U diskusiji su sudjelovali J. Percan, M. Rojnić, S. Zlatić, V. Bratulić, O. Mandić, G. Grđić i J. Medarić. U drugom svesku od iste godine — pored uobičajenih uvodnika — publicirani su ovi tekstovi o Mirkoviću: Faktori i okolnosti koji su bitno utjecali na formiranje naučnih shvaćanja Mije Mirkovića (D. Čalić); Počeci znanstvenog rada Mije Mirkovića sa stanovišta doktorske disertacije (A. Runjić). Drugi tekstovi su posvećeni mogućnostima i problemima ekonomskog razvoja Istre: J. Pađen, Potencijalni faktori razvitka riječke regije; A. Raca n, Privredna kretanja Istre u razdoblju od 1964. do 1968; V. Farkaš,

Uzroci zaostajanja i pravci razvoja industrije u Istri; V. Vitolović, Uzroci zaostajanja i pravci razvoja istarske poljoprivrede; M. Legović, Uzroci zaostajanja i pravci razvoja poljoprivrede u Istri; Ž. Skala, Agrarno-geografske promjene pazinske kotline od vremena Mirkovićeve stare pazinske gimnazije do danas; M. Raca n, Turizam kao propulzivna privredna aktivnost Istre; O. Košet o, Utjecaj turizma na formiranje budžetskih prihoda općine Poreč; Z. Jelinović, Ekonomska povezanost Istre s maticom Hrvatskom i uloga saobraćaja u toj povezanosti; te I. Žuvela, Malogranični promet Istre s Italijom. Diskutirali su D. Čalić, A. Runjić, V. Bratulić, V. Jurcan, E. Poropat, G. Grđić, A. Šuran, E. Kvaternik, A. Vidulić i A. Lorencin. U trećem svesku iz 1971. V. Filipović objavljuje rad o Vlačiću kao osnivaču hermeneutike; J. Bratulić, Mirkovićeve Flacius-Vlačić; K. Krstić, Pitanje slobodne volje u kršćanstvu i Matija Vlačić; V. L. Deutsch, Sukob flacionista i filipista i njihovo značenje za protestantizam; Š. Balla, Značenje Flaciusove Povijesti kršćanstva (Magdeburške centurije); A. Runjić, Suvremenost Mirkovićeve ekonomske misli; Ž. Skala, Prinos Mije Mirkovića unapređenju agrarne geografije; I. Žuvela, Mirkovićeve koncepcija o koncentraciji u privredi; A. Mirt, Mogućnost turističke privrede u Istri; Z. Fischer Integracija — činilac optimalnog razvitka Istre; B. Kubović, O koncepciji razvoja centralne Istre; V. Farkaš, Integracija industrije u Istri; E. Poropat, Značenje i uloga industrije građevnog materijala u privrednom razvoju Istre; M. Rovis, Nemetali Istre — mogućnosti bržeg razvoja integracijom povezivanjem; I. Trokter — J. Mikac, Integracija pogona »Raša« s tvornicom alatnih strojeva »Prvomajska«, Zagreb, kao faktor privrednog razvoja Istre; I. Fabris, Mogućnosti razvoja i poslovnog povezivanja tekstilne industrije s posebnim osvrtom na istarsko-primorsko-goransku regiju; J. Zelenika, Integracija poljoprivrednih radnih organizacija individualnih proljoprivred-

dnih proizvođača u PPK Pazin; i M. Franičević, Mate Balota, bard Istre i značajni hrvatski pjesnik četvrtog decenija. I u četvrtom svesku (1972) dio članaka posvećen je životu i djelu Mije Mirkovića, a dio općim problemima Istre: I. Žuvela, Mirkovićeve koncepcije o lokaciji industrije; M. Legović, Kako je Mijo Mirković interpretirao utjecaj prodiranja novčanog gospodarstva na selo u djelu »Seljaci u kapitalizmu«, P. Ravlić, Ekonomika i problemi poduzeća u Mirkovićevo djelo; P. Strčić, Mijo Mirković i počeci hrvatskog političkog pokreta u Istri i na Kvarnerskim otocima u XIX stoljeću, i O nekim nacionalnim problemima u Istri i na Kvarnerskim otocima u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća; Lj. Ivezić, Pokušaj valorizacije »Tijesne zemlje« Mate Balote; I. Teodorović, Prostorna komponenta industrijskog razvitka Istre; I. Turčić, Efikasnost angažiranih sredstava istarske industrije u 1968. godini; I. Nemarnik, Morsko ribarstvo i industrija za preradu ribe na zapadnoj obali Istre; S. Kutić — K. Bilić, Brodogradnja i njezin utjecaj na privredu Istre; V. Bratulić, O nekim općim i posebnim problemima etničkog sastava Istre u prošlosti; S. Antoljak, Doseljenje Slavena (Hrvata) u Istru, i M. Bertoša, Prinos proučavanju etničke strukture i kolonizacije Mletačke Istre u XVI. i XVII. stoljeću; u diskusiji su sudjelovali E. Poropat, I. Turčić, M. Kalčić, L. Stihović, B. Marušić, S. Antoljak, V. Bratulić i P. Strčić. U zadnjem, petom svesku iz 1973, nalaze se ovi prilozi: M. Grasselli-Vukušić — V. Jurcan, Susreti na dragom kamenu; I. Žuvela, Mirkovićevo znanstveno djelo; Lj. Ivezić, Odras ekonomskog razvoja na seljačko gospodarstvo u ogledalu Balo-tine »Tijesne zemlje«; M. Raca n, Osnovne karakteristike dosadašnjeg razvoja turizma u Istri i moguće tržišne i organizacione aplikacije njegovog dosadašnjeg i budućeg razvoja; N. Ožanić, Dosadašnji razvitak Pule kao turističkog središta; O. Peršić, Dosadašnja turistička izgradnja u općini Labin; Đ. Milošević, Značaj turizma za ra-

zvoj rovinjske komune; M. M o n t a n a, Neki problemi organizacije turističke ponude u Istri; M. Š v e r k o, »Mala brodogradnja« u razvoju nautičkog turizma Istre; M. L e g o v i ć, Utjecaj turizma na istarsku poljoprivredu; V. Š e k u l j a, Uloga stočarstva u razvoju turizma Istre; J. Z e l e n i k a, Važnost povrtlarske proizvodnje u razvoju turizma Istre; i J. P a đ e n, Optimalan oblik cestovne mreže u Istri vezane za tunel kroz Učku.

P. Strčić

JOŠ O OSTAVŠTINI PETRA STANKOVIĆA

U HZ IX, 1956, 272, objavio je Nikola Žic bilješku »Ostavština Petra Stankovića«. Zapravo, u tom napisu Žic više želi svratiti pažnju naših historičara na život i djela polihistora iz Barbana u Istri, nego na ostavštinu o kojoj kaže da se nalazi u Rovinju, ali ne i gdje — odnosno u kojoj ustanovi. Žic je, osim spomenutog napisa, objavio još četiri teksta u kojima podrobnije spominje Stankovićeve djela ili koji su u cjelini njemu posvećeni (Glas Istre XII, 22, Pula 3. VI 1955, str. 4; 23, 10. VI, str. 3; 28, 15. VII, str. 4; i 31, 5. VIII, str. 4 i 5). Žicov apel da se više pažnje u nas posveti izučavanju Stankovićeve ostavštine te njegova života i djela uopće, do danas je naišao na znatan odjek (o tome podrobno u mojim radovima: »Stanković, Stancowik, Stancovich«, Istra XIII, 3 i 5, Pula 1974, 44—64 i 8—32, i »Literatura o Petru Stankoviću«, Dometi VII, 5, Rijeka 1974, 41—56).

Ovdje bih samo upozorio da se Stankovićeve biblioteka nalazi u rovinjskoj Muzejskoj zbirci, a da su, čini se, danas zagubljene zbirke jadranskih školjkaša, okamina, minerala, medalja, mramora, kemijskih, fizikalnih i mehaničkih instrumenata, koje je Stanković također poklonio gradu Rovinju. Koliko sam imao uvida u sadržaj te biblioteke, u njoj nema rukopisne ostavštine P. Stankovića. Najveći njezin dio nalazi se u

puljskoj Naučnoj biblioteci, njezini fragmenti ili materijali o Stankoviću i njegovoj obitelji nalaze se u Arhivu JAZU i u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u Historijskom arhivu u Rijeci i u Museo civico u Padovi. Vjerojatno će se Stankovićeve rukopisa ili podataka o njemu naći i drugdje, jer je njegova korespondencija veoma opsežna. Rukopisna ostavština u Puli nije izdvojena, već je izmiješana s drugima i smještena je u više kutija. Popis materijala u tim kutijama počeo je objavljivati Miho Debeljuh (u Vjesniku Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu 16, 1971, i 17, 1972). U Zagrebu se nalazi u ostavštinama Josipa Batela (Arhiv JAZU) i Ivana Kukuljevića Sakcinskog (Sveučilišna knjižnica).

P. Strčić

D. KLEN I M. COLOMBO, INA RAFINERIJA NAFTE RIJEKA 1882—1972.

Na početku druge polovine XIX st. postaje primjena nafte i njezinih derivata u svakodnevnoj upotrebi sve intenzivnija. Brzi razvoj naftne prerade i uporabe proizvoda nije mimošao ni naše krajeve, pa se među najstarija takva postrojenja uopće ubraja i riječka rafinerija nafte. Na inicijativu »Les Fils de A. Deutsch de la Meurth« i uz posredovanje Opće ugarske kreditne banke, 7. listopada 1882. osnovana je u Budimpešti »Rafinerija kamenog ulja, dioničko društvo«, koja je trebala »prije svega« izgraditi rafineriju nafte u Rijeci. Mislim da nije potrebno govoriti o značajkom izboru mjesta za takvo postrojenje. Dovoljno je reći da je već 18. studenoga 1882. kupljeno zemljište za rafineriju, da je već do 11. prosinca ing. Mate Glavan izradio nacrt, da je riječki magistrat 8. veljače 1883. odobrio gradnju, da je u toku gradnje uklonjen brežuljak s 450.000 tona materijala, itd. Ove i mnoge druge podatke nalazimo u djelu »INA Rafinerija nafte Rijeka 1882—1972«, koje je to poduzeće objavilo u povodu 90. godišnjice svog osnivanja.

Autor prvog teksta u toj knjizi je Danilo Klen; on je dao povijesne podatke, prikupljene posebice iz riječkih, tršćanskih i budimpeštanskih arhiva, a suvremeni tehnički podaci jesu iz pera Marijana Colomba. No, očito je da je Klen imao mnogo više podataka o razvoju naftne industrije u Rijeci nego što je u ovoj radnji upotrijebio. To se osobito vidi kad se, npr., pročitaju dijelovi koji govore o počecima rafinerije, položaju radnika, vještoj politici talijanskih imerijalističkih krugova da ta postrojenja sačuvaju za sebe (kapital je bio od početka postrojenja rafinerije uglavnom strani), poslije prvoga svjetskog rata odjednom se kao vlasnik javlja holandski kapital, a zatim je jednom vještom transakcijom poduzeće prešlo u vlasništvo specijalno za to osnovanog rimskog poduzeća »Rafineria d'Olivi Minerali S.A.«, još i prije nego što je Rijeka službeno pripala Italiji (nema potrebe da se suviše ističe kako je i to utjecalo na odluku kome će Rijeka pripasti!).

Napose treba spomenuti da je, uz projektanta Matu Glavana, i prvi i dugogodišnji direktor Rafinerije bio domaći čovjek — Milutin Barać iz Paukovca kod Donje Zeline, te da je, unatoč svojim poslodavcima, bio usko povezan s hrvatskim riječkim političarima, npr. s Erazmom Barčićem i Franom Supilom, a ne s ungarezima i talijanašima. Potrebno je spomenuti i Aleksandra Mamića, radničkog prvoborca Rijeke, koji je prvu ćeliju KPH osnovao u rafineriji 1942, a poginuo 1944. Uoči oslobođenja Rijeke, 1945, rafineriju su njemačke nacističke jedinice uz pomoć domaćih kvislinga gotovo do temelja uništile. Tim više iznenađuje podatak iz prvih razdoblja mirnodopske izgradnje da je rafinerija već 1948. postigla predratnu proizvodnju. Taj rast nastavljen je višestruko i kasnije, pa se poduzeće počelo seliti iz užeg dijela grada na kostrenjsko i bakarsko područje.

Izdanje je lijepo tehnički priređeno; naftna je industrija općenito jedna od

najjačih industrija u nas, pa se to ogleda i u ovom, očito vrlo skupocjenom, izdanju.

P. Strčić

GLIGOR STANOJEVIĆ, SENJSKI
USKOČI, Beograd 1973, str. 336, 1
zemljovid + 7 fotografija.

Potkraj 1973, u izdanju Vojnoizdavačkog zavoda, izišao je iz tiska historioografski prilog posvećen uskočkoj povijesti pod naslovom »Senjski uskoci«, što ga je napisao Gligor Stanojević. Taj je autor u jugoslavenskoj historiografiji poznat po svojim radovima o povijesnoj problematici XVI, XVII i XVIII stoljeća (Vijesti o Turskoj, Dalmacija u doba morejskog rata, Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka i dr.).

Djelo, po svojoj tematici i sadržaju vrlo važno i zanimljivo, pisano je na temelju suvremenih izvora, dobrim dijelom do sada neobjavljenih (crpljenih iz Državnog arhiva u Veneciji) Stanojević je svoj rad podijelio u trinaest poglavlja, od kojih je svako cjelina za se. Prvo poglavlje posvećeno je Senju u prvim desetljećima XVI stoljeća; autor je prikazao smještaj Senja i njegovo pomorsko, trgovačko i strateško značenje, odnos Senja prema Mlečanima, Frankopanima, hrvatsko-ugarskim kraljevima, Habsburgovcima i Turcima. Prema autoru, u borbi protiv Turaka na Jadranskom moru Senjani su bili »prvoborci«. Oni su prepadima u početku XVI st. potpuno uništili tursku gusarsku flotu iz Obrovca i Herceg-Novog. Zbog svoga položaja i strateških uvjeta Senj je u spomenutom vremenu bio često cilj turskih pohoda. Senjani se ne samo brane nego poduzimaju i pohode na turska područja uništavajući protivnika vojnički i gospodarski. Stanojević je utvrdio da se naziv uskok najprije pojavljuje u svezi s Klisom (lipanj 1536), ali izvori svjedoče da su uskočke seobe istodobno obuhvatile i područje oko Senja.

Drugo poglavlje govori o podrijetlu uskoka i o njihovu ljudskom značaju. Što se tiče etničkog podrijetla, Stanojević je odbacio neobjektivni pristup Jovana Tomića (da uskoci »behu svi srpski begunci, što zadiviše svet junaštvom svojim«) i mnogih drugih koji su se uskočkom prošlosti bavili neznanstveno i nestručno, i utvrdio da su uskoci bili po etničkom podrijetlu Hrvati, većinom bivši turski podanici. Toj ratničkoj skupini povremeno bi se pridružio po koji pripadnik ili grupica neke druge (većinom albanske) etničke skupine.

Treće poglavlje govori o odnosu između Venecije i uskoka od pada Klisa (1537) do ciparskog rata (1570—73). Četvrto poglavlje sadrži prikaz o suradnji uskoka i Mlečana za vrijeme toga rata. U petom poglavlju prikazuje se odnos uskoka prema Veneciji i Turskom carstvu i borba prve protiv uskoka od ciparskog rata do zauzeća Klisa 1596. Pri tom je prikazan i odnos uskoka prema Dubrovniku. Šesto poglavlje govori o nastojanjima uskoka da preotmu Turcima Klis (1554, 1583. i 1596), sedmo o borbama oko 1600, a osmo o komesarijatu Josipa Rabbate. Deveto, deseto i jedanaesto poglavlje govore o vrhuncu uskočke borbe od 1601. do 1615.

Dvanaesto poglavlje posvećeno je tzv. uskočkom ratu, koji je počeo u jesen 1615, a završio na početku 1617. Taj rat bio je, kako autor konstatira, »jedan od najtežih ratova vođenih na našem terenu«. U zadnjem, XIII pogl. Stanojević je zaključio da »Senjski uskoci zauzimaju posebno mjesto u istoriji Hrvata i ostalih naroda Jugoslavije«, da su po svom djelovanju »prvi naši komandosi«, koji su »bili predstraža hrišćanstva protiv islama«, i da su nestali »neporaženi« tada kada je Austrija smogla dovoljno snage da se bez uskoka odupre Turcima i kad su uskoci postali izvor nestabilnosti među kršćanskim državama.

Treba na kraju reći da su Stanojevićeve »Senjski uskoci« vrijedan prilog proučavanju uskočke povijesti.

Na kraju knjige nalaze se popisi imena i zemljopisnih pojmova te zemljovid na kojem je prikazana granica između Venecije, Austrije i Turskog carstva u XVI stoljeću.

Andelko Mijatović

MIROSLAV DŽAJA, SA KUPREŠKE VISORAVNI, Kupres 1970, str. 574, 79 fotosa i 1 zemljovid

Iz predgovora se razabire da je autor ovo djelo priredio prilikom jedne obljetnice — pet stoljeća prvog spomena imena Kupres u darovnici posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića od 18. rujna 1461. Iako knjiga nosi na naslovnoj strani ime jednog autora, pripremila su je zapravo dvojica. Prvi dio »Sa Kupreške visoravni — monografija rodnog kraja« (314 str.) napisao je bosanski franjevac Miroslav Džaja; drugi dio »Naselja i migracije na Kupresu«, kao dodatak prvom, potječe od svećenika vrhbosanske nadbiskupije Krunoslava Draganovića, poznata po historio-grafskim priložima osobito crkvenog značenja.

U prvom dijelu svog priloga Džaja je prikazao zemljopisni položaj Kupreške visoravni (93 km²), koja je u stvari dio srednjovjekovnog Tropolja, i podrijetlo samog naziva Kupres (9 str.). To područje nalazi se na relativno visokoj nadmorskoj visini (1120 do 1150 m) i ima vrlo ostru klimu, zbog čega se naziva bosanskim Sibirom. U daljem prikazivanju (40 str.) autor je prikazao 35 naselja Kupreške visoravni; njihov smještaj, stanovništvo i društveno-povijesna zbivanja vezana uz pojedina mjesta. U povijesnom opisu (96 str.) prikazao je prošlost Kupresa od najstarijih vremena do iza drugoga svjetskog rata; pretpovijesno doba, ilirsko doba, rimsku vladavinu, vrijeme vladavine narodnih vladara (od vremena hrvatskih knezova do Stjepana Tomaševića), tursko razdoblje, vladavinu Austro-ugarske monarhije, vladavinu Karađorđevića, drugi svjetski rat

i prilike iza rata. Autor je na temelju suvremenih izvora osobito prikazao značenje Kupresa kao ustaškog uporišta od sredine 1942. do kraja 1943.

Drugi dio Džajina priloga (149 str.) prikazuje razvoj katolicizma na Kupresu od antičkih vremena do naših dana; povijest Crkve od rimskih vremena do provale Turaka, njezino stanje pod turskom vlašću, pohode i izvještaje apostolskih vikara o Kupresu u XVIII i na početku XIX stoljeća, razvoj obnovljene katoličke župe na Kupresu u XIX stoljeću, razdiobu kupreške župe 1870. i stvaranje novih župa. Peto poglavlje ovog dijela opisuje razvoj Srpske pravoslavne crkve na Kupreškoj visoravni, gdje se pravoslavno stanovništvo pojavljuje s turskim nadiranjem na početku XVI stoljeća.

Drugom dijelu je Džaja dodao prikaz o svećeničkom i redovničkom životu na Kupreškoj visoravni od XVIII—XX st., statističke podatke o stanovništvu u drugoj polovici XIX i u XX st. te podatke o selidbi Hrvata s Kupreške visoravni nakon 1940.

Draganović je u svom prilogu (199 str.) prikazao naselja, ljudski element, promjene, gibanja i migracije na Kupreškoj visoravni, i to od početka turske vladavine do naših dana. Osobito je važno poglavlje o Bunjevcima na Kupreškoj visoravni i u Hercegovini. Draganović zastupa mišljenje da su Bunjevci pohrvaćeni stari romanski stanovnici koji su kao pastiri obitavali po planinama između Neretve i Velebita.

Oba autora pisali su svoje priloge većim dijelom na osnovi objavljene građe ili literature, a tek manjim dijelom iz arhivskih izvora.

Na kraju knjige nalazi se kazalo znatnijih osoba, mjesta i stvari i popis obitelji na Kupreškoj visoravni.

Knjiga »Sa Kupreške visoravni« vriedan je historiografski prilog koji će koliko-toliko popuniti prazninu monografskog značenja.

A. Mijatović

M. ROSTOVCEV, ISTORIJA STAROG SVETA (GRČKA I RIM), Subotica 1974. izd. Matice Srpske.

Poslije gotovo pola stoljeća od izlaska prvog izdanja 1925, u kojem je M. Rostovcev obradio i povijest starog Istoka, u kasnijim izdanjima izostavljenu, dobiva naš čitalac to djelo, uglavnom korektno prevedeno s engleskog jezika, koje će dobro doći i lajku i stručnjaku. Kao odvojeni tomovi izašli su »Greece« 1963. i »Rome« 1960. u izdanju Oxford University Press. Mihajlo Rostovcev (1870—1952) obilježava među povjesničarima antike sam vrhunac antičke historiografije u prvoj polovici XX st. i u svojoj užoj oblasti nije ni danas dostignut. Njegov se interes jasno uočava iz njegova cjelokupnog opusa, od prvih rasprava do posljednjeg djela, koje u drugom izdanju nije više stigao privesti kraju. To je *Social and Economic History of Hellenistic World*, koja se ističe temeljitošću u obradi golemog materijala i lakoćom kojom je to obilje sintetizirao. To su i dvije najveće odlike Rostovceva. Treba žaliti što »Istoriji starog sveta« nije dodana bibliografija njegovih radova (usp. *Historia für alte Geschichte* 5/1956, inače u Zagrebu nepristupačna), ili barem popis njegovih važnijih radova.

Na gotovo pet stotina stranica velikog oktava dat je pregled povijesti do vremena cara Konstantina. Još u predgovoru prvom izdanju autor je istakao da djelo predstavlja njegov »pogled na povijest antike« i da »nema strogo naučni karakter«. Literatura, dodana prvom izdanju, uklonjena je iz kasnijih izdanja. Kao povjesničar helenističkog svijeta i rimske povijesti u prva tri stoljeća n.e. do Konstantina s naglašenim interesom za gospodarsku, kulturnu i socijalnu povijest, veoma široko koncipiranu, Rostovcev nije uspio da u sintezi povijesti Grčke i Rima izbjegne prenatlažavanje tih komponenata, iako je toga bio i sam svjestan, pa je to i istakao u uvodu. Ali takva nenamjerna neujednačenost u tretiranju svih komponenata historijskog razvoja urodila je i jednom kvalitetom

koja je prednost toga djela. Riječ je o iscrpnoj obradi gospodarske, kulturne i socijalne problematike, što inače u velikom dijelu drugih sličnih sinteza nije slučaj.

Treba upozoriti — što čini i K. Maricki-Gadžanski u predgovoru, iako ne baš na najadekvatniji način — na činjenicu da je autorovo shvaćanje određenih kategorija i termina, koje proizlazi iz njegove koncepcije povijesti, različito od materijalističkog shvaćanja povijesti. Npr., upotreba termina klasa, stalež, kmet, feudalac i kapitalizam u povijesti antike zahtijeva odgovarajuće objašnjenje.

Unatoč svemu djelo Rostovceva zavrđuje da mu se posveti pažnja, jer, ako ništa drugo, stručnjak se može ugledati u znalačko sintetiziranje goleme količine materijala i zadivljujuću lakoću koju je Rostovec postigao na »jednostavan i jasan način«, što mu je i bio cilj.

Mladen Švab

SREČKO MAJSTOROVIĆ, NAŠICE KROZ 700 GODINA, Zagreb 1973.

Nakon više od šest desetljeća ponovo je izdana jedna knjiga kojoj je cilj da prikaže povijest Našica i našičkoga kraja.¹ Majstorovićeva knjiga namijenjena je širokom krugu čitatelja, napisana je vrlo čitko a uz to je bogato ilustrirana i cijenom pristupačna (svega 20 din.). Ponegdje se možda doimlje i kao svaštarnica, no to s obzirom na namjenu knjige i nije zamjerka.

¹ Prva je bila knjiga Placida Belavića, Našice, povijesne crtice, Vukovar, prije I svj. rata (bez god. izdavanja). God. 1954. izašao je u Osječkom zborniku IV rad Danice Pinterovića, Povijest Našica (samo srednji vijek) a 1956. u istom zborniku V rad Ive Mažurana, Arheološko iskapanje u Našicama (prikazan je također samo srednji vijek).

Knjiga je sažeti prikaz povijesti samih Našica (od 1229. do 1929.),² dok se povijesti njihove okolice dotiče tek usputno, često je preskačući i zanemarujući, iako autor u pogovoru tvrdi da je to povijest cijelog kraja. Baš zbog takvoga nemarnog pristupa moglo se dogoditi da autor u odjeljku »Znameniti Našičani« ne spomene poznatog kipara i keramičara, nekadašnjeg predavača na Likovnoj akademiji i nekim umjetničkim školama u Zagrebu — Hinka Juhna (1891—1940), rođenog u Podgoraču kod Našica,³ i da šturo prijeđe preko njemu očito nepoznate činjenice o proglašenju republike u Feričancima 1918.⁴

Ozbiljniji prigovor odnosio bi se i na preučivanje političkih negativnosti u nekih znamenitih Našičana (tu nije opravdan nikakav lokalpatriotizam!). Tako se kao isključivo pozitivna osoba prikazuje hrvatski ban Teodor Pejačević,⁵

² Zašto je autor odabrao baš g. 1929. za završetak djela, nije jasno unatoč njegovu objašnjenju. Ona za ovaj kraj ne znači nikakvu prekretnicu.

Godine 1974. prvi put je B. Krmpotić objavio natuknicu o tome kako je zagrebačka biskupija naselila templare u Našice još g. 1183, što je prvi spomen Našica u izvorima. Krmpotić ne citira izvor posebno, ali je očito da je podatak preuzeo od Kukuljevića (Priorat vranski...), Cva natuknica objavljena je u Krmpotićevu radu koji je pod naslovom »Ekonomsko-socijalne strukture uvjetovale razvoj školstva u Našicama« objavljen u spomenici »20 godina srednjoškolskih ustanova u Našicama« (na str. 13), izdanoj u Našicama 1974. Zanimljivo je da se time baca novo svjetlo na nejasnu istočnu granicu zagrebačke biskupije prije XIII stoljeća.

³ V., npr., u Enciklopediji likovnih umjetnosti 3, 1964, ili u Enciklopediji Jugoslavije 5, 1962.

⁴ V. »Pola vijeka oktobarske revolucije — uzroci-tokovi-odjeci-značenje«, Zagreb 1967, 147.

⁵ Objektivniju ocjenu djelatnosti Teodora Pejačevića donosi M. Gross u djelu »Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906—1907«, Beograd 1960, 10 i d., i u knjizi Šidak-Gross-Karaman-Šepić, Povijest hrvatskog naroda 1860—1914, Zagreb 1968, 213 i d.

a o Kršnjavom (koji je zaista mnogo pridonio hrvatskoj kulturi, ali je u politici bio skroz reacionaran: mađžaron, velikoaustrijanac, frankovac itd.)⁶ piše autor isključivo pozitivno u stilu Kršnjavijeve autobiografije, kao npr. na str. 114: »Doba Kršnjavoga je zlatno doba hrvatske kulture.« Također bi se moglo prigovoriti što je poznatoj skladateljici Dori Pejačević posvećeno premalo teksta (nešto više od pola stranice, točno toliko koliko je autor u odjeljku »Znameniti Našičani« posvetio — samomu sebi!).

Kolikogod autor želio pisati objektivno (što je mjestimice vidljivo), cijelom se knjigom ipak provlači vjerski ton (npr. kod opisa slika u crkvi i sl.). S obzirom na namjenu knjige nepotrebno je i gomilanje detalja iz crkvene povijesti kojima autor, valjda, popunjava prazninu u srednjovjekovnoj povijesti Našica. Primjedbi bi bilo još (Hrvatska pučka stranka je bila izrazito klerikalna, što autor ne spominje niti u vezi s njenim ideologom biskupom A. Mahničem), ali bi nas njihovo nabranje predaleko odvelo.

Nasuprot ovim zamjerkama, velika je autorova zasluga prezentiranje podataka iz arhiva, naročito iz do danas neobjavljenih dokumenata. Na piščevu ozbiljnost pri bavljenju ovim poslom (unatoč nekim propustima) upućuje i opsežna literatura kojom se poslužio i koju je citirao iza svakog poglavlja, iako bi, možda, bilo bolje da se poslužio uobičajenim navođenjem bilježaka ispod teksta.

Da rezimiram: knjige poput ove jesu vrijedan prilog historiografiji i njihov manjak se često s pravom ističe. Međutim, baš zbog njihova karaktera (dostupnost širim slojevima, preuzimanje činjenica i ocjena iz takve knjige bez rezervi od strane čitatelja) nije dopustivo plasi-

rati poluistine (dakako, niti izostaviti neke bitne činjenice) kojima se npr. u ovom slučaju očito želi rehabilitirati neke ličnosti o djelatnosti kojih govore dovoljno i činjenice i ocjene povjesničara. Ipak, s obzirom na nedostatak takve literature za područje srednje Slavonije, držim da je knjiga koristan prilog historiografiji.

Zorko Marković

IZDANJA CENTRA DI RICERCHE STORICHE U ROVINJU

Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume (Talijanska unija za Istru i Rijeku), preko svog Centra za povijesna istraživanja (Centro di ricerche storiche) u Rovinju, objavio je u razdoblju od 1971—73. tri sveska svojih »Svezaka« (Q u a d e r n i). Osnovni je njihov zadatak da — uglavnom objavljivanjem izvorne građe i sjećanja — pridonese što boljem poznavanju revolucionarne prošlosti naših Talijana, te Istre i Rijeke općenito. Tekstovi su svrstani u četiri rubrike: Ricerche e documenti, Memorie e testimonianzi, Recensioni e cronache odnosno Recensioni, te Notiziario. Glavni je urednik Giovanni Radossi.

U prvom je svesku objavljen vrlo opširan rad (150 str.) dvojice riječkih publicista, G. S c o t t i a i L. G i u r i c i n a, o Labinskoj Republici i pokretu zaposjedanja tvorničkih uređaja u Italiji. Kako se već iz naslova vidi, autori pokušavaju dokazati svoju tezu da je poznati revolucionarni pokret na Labinštini zapravo dio širega revolucionarnog pokreta u Kraljevini Italiji, pod čijom se okupacijom Labinština tada nalazila. O istom razdoblju govori i tekst G. S c o t t i a: Gennaio 1920. Lo sciopero di Pola e la 'Bataglia di Dignano'. Pod naslovom: Komunistička partija Rijeke, Sekcija Komunističke internacionale (1921—1924), G. A r r i g o n i i L. G i u r i c i n objavljuju dva priloga. Prvi autor, uglavnom na temelju svojih sjećanja, donosi kratak pregled revolucionarnog pokreta od 1918. do 1940. u dijelu Rijeke koju je tada držala Kraljevina Italija. To je bez

⁶ O Kršnjavom v. spomenuti rad M. Gross, 94 i d., te Enciklopediju lik. umj. 3 i Enciklopediju Jugoslavije 5. Čak je i optužnica kojom je pokrenut tzv. veleizdajnički proces 1909. protiv 53 uhapšena Srbina nastala na temelju bilježaka I. Kršnjavoga (usp. Šidak-Gross-Karaman-Šepić, n. dj., 246).

sumnje najzanimljiviji prilog uopće u tom svesku (dokumente je prikupio i priredio za objavljivanje L. Giuricin). T. Quarantotto objavljuje svoja sjećanja na početke rada KP Italije u Rovinju, G. Privilegio opisuje djelovanju mladih komunista u Rovinju između dva svjetska rata, a G. Rakić piše o antifašističkoj borbi članova KP Italije u Puli.

Najveći dio drugog sveska obuhvaćaju leci iz razdoblja 1941—45, koje je prikupio A. Pauletich; leci se odnose na Julijsku Krajinu i Dalmaciju, a objavljivali su ih organizacije NOP-a. Pauletich objavljuje i nekoliko njemačkih i talijanskih fašističkih letaka. G. Radossi publicira dokumente o razvoju Talijanske unije za Istru i Rijeku od srpnja 1944. do svibnja 1945. L. Giuricin priredio je za objavljivanje biografije revolucionara (P. Budicin, A. Ferri, V. Gigante Ugo, A. Negri i V. Švalba Vid) u obliku sjećanja i svjedočanstava suvremenika. M. Kacin - Wohinc daje građu o slovenskom antifašističkom pokretu u Julijskoj Krajini, a G. Scotti prilog o antifašističkoj borbi Slovenaca, Hrvata i Talijana iz Istre i nekih krajeva na Sardiniji, Africi i drugdje, gdje su se nalazili u posebnim vojnim jedinicama, stalno kontrolirani. Scotti, dalje, govori o sudjelovanju Talijana u jedinicama NOV i POJ. T. Quarantotto daje osvrt na socijalistički radnički pokret u Rovinju od 1898. do 1928. a C. Radin na prve žrtve fašizma u Istri i na revolucionarnu obitelj Millin iz Fažane u Istri.

U trećem svesku G. Radossi nastavlja (uz opširan uvod) s objavljivanjem dokumenata o Talijanskoj uniji za Istru i Rijeku, taj put iz razdoblja od svibnja 1945. do siječnja 1947. Ti tekstovi obuhvaćaju preko polovine zbornika (ukupno ima 460 str.). G. Scotti autor je četiri teksta u kojima govori o pokušajima suradnje između KPH i KPI u Rijeci na početku NOR-a, o partizanskoj jedinici »Garibaldi« u Makedoniji, te o borcima G. Duizu i M. Bernobichu. L. i A. Giuricin govore o A. Rismondu kao osnivaču Talijanske unije.

G. Privilegio, T. Quarantotto, Antonio i Alma Sussnich, G. Rebez i P. Bortolot objavljuju sjećanja iz radničkog pokreta i NOR-a.

U »Svescima« je objavljeno i nekoliko prikaza i recenzija (od kojih su neki pravi pozivi na polemiku, ali, koliko mi je poznato, na njih do sada nije bilo reagiranja), te vijesti zanimljive za poznavanje rada izdavača i Talijanske unije općenito. U zbornicima je objavljeno i dosta slikovnog materijala. Članci se objavljuju samo na talijanskom jeziku, pa, na žalost, nemaju ni uobičajene sažetke na nekom drugom jeziku.

Pored serije »Quaderni«, spomenuti Centar izdaje još i »Radove« (Atti), ali kao suizdavač Narodnog sveučilišta u Trstu, gdje se oni štampaju. Taj je zbornik namijenjen objavljivanju radova s povijesnim i srodnim sadržajima. Do sada je uglavnom objavljivana građa ili su preštampani objavljeni tekstovi. Glavni urednici (uz više članova redakcije) jesu Iginio Moncalvo i Giovanni Radossi.

U prvom svesku G. Radossi objavljuje vodnjanski statut iz 1492. U preostalom, manjem dijelu zbornika (ukupno ima 283 str.) objavljeno je jedno pismo N. Tommasea iz 1874, počelo se s preštampanjem Petra Stankovića, Biografia degli uomini distinti dell'Istria (s predgovorom D. Cernecce), tiskan je prilog iz oblasti folkloru (E. Milinovich), te odlomak iz Statuta Centra za povijesna istraživanja. U drugom svesku J. Jelinčić objavljuje dopune i izmjene Statuta Vodnjana, A. Pauletich katastarske knjige Rovinja iz 1637, I. Moncalvo dokument o podizanju spomenika Tartiniju, G. Radossi prikaz almanaha »La Concordia« iz 1884, a I. Cherin o Rovinjcima u logoru Wagnera 1915—18. Nastavljeno je objavljivanje djela spomenutog P. Stankovića. U trećem svesku dominira opsežna studija s građom M. Bertoš: »Valla d'Istria durante la dominazione veneziana con speciale riguardo alla struttura economica ed etnica del Castello e del suo territorio«. Tekst G. Radossia govori o obitelji Albertini iz Poreča; G. Cervani objavlju-

je 11 pisama Pietra Kandlera iz 1868—9, a A. Angelli prilog: »Mazzini e le giovani nazioni«. Nastavljeno je s izdavanjem Stankovićeve djela, kao i u četvrtom svesku, u kojemu su još objavljeni radovi G. Cervania i E. De Franceschia o opadanju i raseljavanju stanovništva u mletačkoj Istri u 16. i 17. st., E. Apiha o povijesti poljoprivrede Istre i F. Tomasija (s tumačenjima G. Radossija) o motovunskom dijalektu. Građu objavljuju M. Bertoša (o lukama Poreča i Rovinja u 17. st.) i A. Forlan (prilog bračnom pravu Vodnjana); ova posljednja autorica donosi i jedan prilog iz folkloru Vodnjana (s ilustracijama).

Neki su radovi (kao npr. prvo spomenuta studija M. Bertoše) od trajne znanstvene vrijednosti. Međutim, potrebno je naglasiti besmislenost preštampanja Stankovićeve tri toma »Biografie...«, koja su objavljena 1828—29. u Trstu, a drugi put — u jednoj knjizi — 1888. u Koprju. Stankovićevo djelo za nas danas nema onu vrijednost koju su mu pridali sadašnji izdavači, no, kad su već prišli preštampanju, onda su kao predložak mogli uzeti drugo izdanje, koje je kritičnije od prvog. Inače, oba izdanja se mogu dobiti u mnogim našim knjižnicama.

Sadržaji su sva tri zbornika zanimljivi, iako vrlo neujednačene vrijednosti; šteta je što radovi nemaju sažetka na kojem od svjetskih ili jugoslavenskih jezika.

P. Strčić

ZBORNİK POREŠTINE 1, 1971, 435.

Još 1965. došlo je u Poreštini do zamisli da se počne s izdavanjem povremene publikacije; zamisao je ostvarena tek 1971. objavljivanjem prvog sveska »Zbornika Poreštine«. Izdavači su bili Ogranak Matice hrvatske i Zavičajni muzej Poreštine; na čelu redakcije nalazio se Jovan Miličević. Zbornik je objavljen u povodu 30-godišnjice početka NOR-a pa je — u skladu s tim — i sadržaj prvih dvaju objavljenih tekstova: »Spomenici narodnooslobodilačke

borbe Poreštine« i »Osnivanje i djelovanje Komande mjesta KNOO-a Poreč«, koji obuhvaćaju gotovo polovinu sveska. U prvom je radu Ante Šonje podrobno opisao spomenike koji su podizani borcima i žrtvama fašizma iz razdoblja NOR-a u Poreštini, a dao je i popis palih boraca i žrtava fašizma koji su pokopani u ovom dijelu Istre, onih čiji posmrtni ostaci leže u drugim krajevima i onih koji su završili svoj životni put u konclogorima. Drugi je prilog Ivana Klarića, napisan prema sjećanjima autora, a nešto i prema dokumentima. Naime, Klarić je u rujnu 1944. bio imenovan za komandanta jedinice Komande mjesta Kotarskog NOO-a Poreč. Vremenski prikaz događaja ide do oslobođenja Poreča.

Ante Šonje autor je još triju tekstova: »Predeufrazijske bazilike u Poreču«, »Problematika zaštite krstionice« i »Romanička bazilika Sv. Marije u Vrsaru«. Viktor Vitolović piše o prošlosti poljoprivrede Istre (od antike do XVIII st.) i o Poljoprivrednoj školi u Poreču (u povodu njene 95-godišnjice). Na kraju je rubrika »In memoriam« — A. Šonje govori o Mati Vlašiću i Miji Dekliću, V. Vitolović o Vjekoslavu Zidariću, a M. Dragić o Petru Bernešu i Lenjinu Kocijanciću.

Osim posljednjih napisa u spomen umrlima zaslužnim Porečanima svi ostali imaju i sažetke na talijanskom jeziku.

P. Strčić

KVĚTOSLAVA KUČEROVA NASELJAVANJE HRVATSKIH SELJAKA U SLOVAČKOJ I NJIHOV SOCIJALNI POLOŽAJ, Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta 5, 1973, 113—127.

Problemom naseljavanja Hrvata u Slovačkoj više godina sustavno se bavi slovačka povjesničarka Květoslava Kučerová. Prilozi koji osvjetljavaju tokove hrvatske kolonizacije u Slovačkoj mogu se naći u temeljnom radu autorice »Srbi i Hrvati u Srednjoj Evropi u XVI—XVII st.«, u nakladi Slovačke aka-

demije nauka, kao i u drugim opsežnim raspravama i studijama.

Ovu je raspravu u obliku referata Kučerová podnijela na znanstvenom skupu u povodu 400. obljetnice hrvatsko-slovenske seljačke bune (1973).

Kučerová je težište rasprave u kojoj obrađuje problematiku hrvatskih migracija u XVI st. stavila na tri pitanja, ocijenivši s pravom da je područje južne i jugozapadne Slovačke, u vezi s tim migracijama, najmanje poznato hrvatskoj povijesnoj javnosti, a uz to, dakako, i najmanje istraživano. Prvo pitanje odnosi se na vrijeme doseljavanja hrvatskih kmetova, drugo na teritorijalni opseg migracija, a treće na socijalne prilike doseljenih Hrvata u Slovačkoj.

Glavnim uzrokom migracija Kučerová smatra tursku ekspanziju koja »decimira temeljni faktor feudalne ekonomike — kmetsku radnu snagu«. Drugi bitan faktor vidi u teškom socijalnom položaju hrvatskih seljaka, te istodobnom procesu depopulacije i krizi radne snage u Slovačkoj, gdje su mnogi hrvatski feudalski imali imanja, pa je i migracija Hrvata imala organizirani oblik preseljavanja radne snage. Najzad, useljavanju je pogodovalo i relativno mirno područje Slovačke u vrijeme turske opasnosti.

U raspravi su kronološki utvrđene tri etape u doseljavanju Hrvata: prvi val hrvatskih kmetova doselio se 40-tih godina XVI st., s kulminacijom točkom 1548, drugi val doselio se 50-tih godina, a posljednji na kraju 60-tih godina, završavajući sa 70-tim godinama XVI stoljeća.

Određujući teritorijalni opseg hrvatskih migracija u Slovačkoj, Kučerová je utvrdila da su Hrvati naselili široko područje koje na sjeverozapadu seže do Skalice, na istoku zahvaća predjele ispod Malih Karpata, a na jugu teritorij uz Dunav, koncentrirajući se na okolicu Bratislave.

Prelazeći na socijalne prilike hrvatskih seljaka nakon doseljavanja, Kučerová zaključuje da se »ekonomski i socijalni uvjeti nisu mogli preseljenjem u osnovi izmijeniti«, jer »ostali su isti temelji iz

kjih su polazili, a to su feudalni proizvodni odnosi — jednaki u feudalnoj Hrvatskoj kao i u feudalnoj Slovačkoj«. Oni su, doduše, mogli biti donekle poboljšani time što je kmet živio i radio u mirnijem kraju, zatim što nije bio dvostruko iskorištavan od feudalaca i Turaka, ali gornju tvrdnju potkrijepljuje i to da su hrvatski kmetovi došli u novu domovinu siromašni i bez gotovo ikakve imovine.

Na osnovi dobrog poznavanja izvorne građe, velikim dijelom arhivske, Kučerová opisuje konkretan socijalni položaj hrvatskog seljaka na pojedinim vlastelinstvima. Dok je u početku položaj novonaseljenih seljaka bio povoljniji, on se nakon razdoblja od tri do dvanaest godina sve više izjednačava s položajem starosjedilaca. Na kraju Kučerová zaključuje da je doseljavanje Hrvata u Slovačku palo u vrijeme razvijenog feudalizma koji im je donio pogoršanje socijalnog položaja, ali je pridonijelo razvijanju robnovčaninog odnosa i nastojanju plemstva da se uključi u svjetsku trgovinu, što je unaprijedilo feudalnu ekonomiku Slovačke.

Božena Vranješ

L. D. REYNOLDS — N. G. WILSON, COPISTI E FILOLOGI. La tradizione dei classici dall'Antichità ai tempi moderni, 2^a ediz. Traduzione di Mirella Ferrari. Editrice Antenore (Medioevo e Umanesimo), Padova 1974, 280.

Skrećući pažnju na ovu opsegom neveliku, ali sadržajno dragocjenu knjigu, ne pomišljam u prvom redu na njezin izuzetan knjižarski uspjeh. Ali i taj uspjeh dosta govori: objavljena prvi put u engleskom izvorniku 1968 (Oxford University Press) pod naslovom *Scribes and Scholars*, već je iduće godine prevedena na talijanski i izdana u renomiranoj zbirci »Medioevo e Umanesimo«, a sada i u II talijanskom, dotjeranom i ponešto proširenom izdanju. Uz pouzdane podatke, uvjerljive interpretacije i svjež stil, glavna je vrednota knjige što se povijest tekstova dosljedno povezuje s poviješću

kulture i filologije i što su ravnomjerno raspoređeni utjecaji i sredine u kojima su se rukopisi nalazili, prepisivali, proučavali i transmitirali. Kad spominjem ravnomjernost utjecaja, mislim na utjecaje kontinentalne i otočne (Engleska i Irska), zapadnoevropske s jedne a bizantske i arapske s druge strane, i sl.

Prepisivači i učenjaci, nazovimo tako ovu knjigu hrvatski, dijele se u 6 velikih poglavlja: antika, grčki Istok, latinski Zapad, renesansa, neki vidovi filologije nakon renesanse i kritika teksta. Među stranice teksta uvršteno je 16 brižno izabranih fotokopija rukopisa, od oxfordske *Ilijade* iz 2. st. n.e. (papirus nazvan *Ilias Hawara*) do Poggiova prijepisa (iz god. 1425) Ciceronova *IV govora protiv Katiline* u firentinskoj Laurenziani. Na kraju su knjige vrlo precizne bilješke uz fotokopije, zatim kazalo rukopisa i opće kazalo imena i pojmovna.

Piscima je namjera bila (to izriječno i tvrde na str. 208) pokazati u knjizi da opstojnost književnosti zavisi kako od konkretnih činilaca, kao što su oblik knjiga i materijala za pisanje, tako i od intelektualnih gibanja i mijena u školskim navikama, i također da pokažu da je postupni razvoj filoloških metoda pomogao književnom studiju da preživi i podigao mu kvalitetu. Moramo odmah reći da su taj cilj autori u potpunosti postigli. U skladnoj povezanosti neprestano su na stranicama ove knjige nazočne: visoka specijalistička informiranost, bogatstvo dokumentiranih podataka i preglednost u prezentiranju građe.

Iako autori u predgovoru ističu da su knjigu sastavili kao propedeutički priručnik — i u tome su, dodajmo, upravo sjajno uspjeli — treba napomenuti da ovo djelo ima i specifičnu znanstvenu vrijednost koliko u metodološkom pogledu toliko i u nizu tekstoloških detalja što su ih Reynolds i Wilson (prvi je specijalist za latinske tekstove, drugi grecist i bizantolog) ili sami istražili ili ih sada prvi put u takvoj sintezi interpretirali. Metodološki, posebna je vrsnoća ovoga djela što su u njemu sjedinjene filologija, uključivši i papirologiju, s paleografijom i što ono izlaže proble-

matiku polazeći od grčke i rimske antike do latinskog i bizantskog srednjeg vijeka, renesanse i nove filologije. Upravo na to svojstvo knjige posebno upozorava, na uvodnim stranicama, Giuseppe Billanovich, jedan od urednika zbirke »Medioevo e Umanesimo« i jedan od vodećih stručnjaka za to područje, posebice za talijanski humanizam.

Zadržavši u potpunosti karakter i ton I. izdanja, ovo II. izdanje, što je pred nama, mjestimično je popravljeno, ažurirano s obzirom na najnovije rezultate i djelomično prošireno u nekim paragrafima. Nadalje, dodano je jedno novo poglavlje (peto), gdje se u glavnim crtama prikazuje razvoj filologije od kraja renesanse do početka one filologije koja se u pravom smislu može smatrati modernom filologijom XIX stoljeća. Napokon, sada su svakom poglavlju na koncu dodane birane bilješke s rezoniranjem bibliografijom, »ad uso dei lettori più preparati«, kako kažu autori.

Čini mi se da može biti korisno ako iz zbirke »Medioevo e Umanesimo«, u kojoj je objavljena naša knjiga, navedem djela, interesantnija povjesničarima, što su izdana od 1959. do danas: M. T. Casella — G. Pozzi, Francesco Colonna. Biografia e opere, I—II; B. L. Ullman, The Humanism of Coluccio Salutati; P. Lamma, Oriente e Occidente nell'alto Medioevo; V. Lazzarini, Scritti di paleografia e diplomatica; Gius. Billanovich, Dai classici agli umanisti (u tisku); E. Rigoni, L'arte rinascimentale in Padova; B. L. Ullman — P. A. Stadter, The Public Library of Renaissance Florence; B. Nardi, Saggi sulla cultura veneta del Quattro e Cinquecento.

Vladimir Vratović

OSMO ZASJEDANJE JUGOSLAVENSKO-ČEHOSLOVAČKE KOMISIJE HISTORIČARA
(Novi Sad, rujan 1974.)

U okvirima već tradicionalno dobrih veza i suradnje između povjesničara iz Jugoslavije i Čehoslovačke održano je

u Novom Sadu od 23. do 27. rujna 1974. osmo redovito zasjedanje jugoslavensko-čehoslovačke komisije historičara. Osnovna tema sastanka bila je: *Otpor fašizmu*. U skladu s tom općom temom održano je ovih jedanaest saopćenja: Jozef Hroziencić, Internacionalni karakter slovačkog narodnog ustanka i čehoslovačko-jugoslavenska solidarnost u borbi protiv fašizma; Pero Morača, Karakter i značaj NOB-e i revolucije u Jugoslaviji; Nikola Petrović, Socijalistička revolucija u Jugoslaviji kao fenomen svetske istorije; Miroslav Kropilák, Historijsko mesto i značaj slovačkog narodnog ustanka; Fabijan Trgo, Neke karakteristike strategije NOR-a u Jugoslaviji; Ranko Končar, Karakter i specifičnosti NOB-e i revolucije u Vojvodini; Đorđe Milanović, Značaj antifašističkog pokreta u razvoju klasne borbe između dva svetska rata; Arpad Lebl, Razvoj slovačke nacionalne ideje i Vojvodina; Slavica Hrečkovska, Brigada »Jan Žiška«; Václav Peša, Slovački narodni ustanak i narodooslobodilačka borba u Češkoj; Jan Kopeček, Slovaci u NOB-i i revoluciji Jugoslavije. Svi ovi referati bit će objavljeni u publikaciji *Savremeno obrazovanje*, biltenu Pokrajinskog zavoda za obrazovanje u Novom Sadu.

Domaćini skupa, Društvo istoričara Vojvodine i Prosvetno-pedagoški zavod Vojvodine, zasnovali su skup kao širi sastanak (seminar) usmjeren na informiranje nastavnika. Tako se prvi put sastanak komisije jugoslavenskih i čehoslovačkih historičara iskoristio kao zajednički sastanak znanstvenika i stručnih radnika. Tim povodom valja istaći da je održanje sastanka između jugoslavenskih i čehoslovačkih znanstvenika bila prilika da se nastavnici povijesti u Vojvodini upoznaju s važnom problematikom protiv fašizma 1944. i nekim elementima povijesnog razvitka Slovaka u Vojvodini i u Jugoslaviji uopće. No, treba se nadati da će i dosadašnja praksa užih skupova biti zadržana jer ona, čini se, bolje omogućuje svestraniju, iscrpniju i temeljitiju razmjenu mišljenja, diskusiju pa i polemiku, što je sve na ovom skupu

gotovo izostalo. Međusobno informiranje o bitnim problemima iz prošlosti češkog i slovačkog naroda te naših naroda i narodnosti važan je zadatak susreta jugoslavenskih i čehoslovačkih povjesničara. No to nije dostatno. Da bi takvi susreti ostvarili svoj puni smisao, valjalo bi da oni u prvom redu potiču razgovore o pitanjima koja historičari postavljaju prošlosti, o načinima i putovima s pomoću kojih dolaze do odgovora na postavljena pitanja. Sretna prilika da povjesničari iz različitih sredina raspravljaju o jednoj cjelovitoj temi trebala bi, dakle, razgovorima koje bi podnesena saopćenja potakla, pridonijeti da u središtu pažnje takvih susreta budu prvenstveno razmatranja o metodama proučavanja pojava i procesa društvenog razvoja u prošlosti. Tako bi se, čini se na najbolji način, pridonijelo točnijem interpretiranju, širem osmišljavanju i proširivanju tematike o povijesnom razvoju. Dakako, to bi značilo i obogaćivanje metodologije povijesti kao funkcionalnog, sustavnog, dakle znanstvenog istraživanja ukupnosti metoda kojima se povjesničari koriste u proučavanju prošlosti.

Na kraju ove informacije napomenimo da su već načelno dogovoreni sastanci i teme za buduće zasjedanje komisije jugoslavenskih i čehoslovačkih historičara. Tako bi se 1975. trebao održati sastanak u Brnu (Čehoslovačka) s osnovnom temom o nekim pitanjima iz turskog perioda u prošlosti naših naroda, a 1976. godine u Beogradu o pitanjima prahistorije Slavena.

M. Maticka

POMORSKI ZBORNIK 11 i 12,
1973. i 1974.

Povijesni prinosi u Zborniku uglavnom su mikrohistoriografskog ili popularnog značaja pa koliko god su zanimljivi i u izvodima korisni, toliko bi njihovi pisci mogli naći mjeru i zgusnutijim pisanjem i izborom podataka, te njihovim okupljanjem oko zaključaka izbjegnuti puko prenošenje arhivske građe.

To, doduše, nije značajka samo ovoga Zbornika, ali ponekad je dobro podsjetiti na bitna načela povijesnog rada, osobito na selekciju podataka i njihovu kritiku.

Đ. Milović, O nekim starim znamenitim pravnim izvorima na kvarnerskoj obali (11, 149—158), piše o vremenu postanka, općenitim značajkama, te mjestu i vremenu publiciranja Vinodolskog zakona (1288), Kastavskog statuta (1490), Veprinačkog statuta (1507), Ruječnog statuta (1530), Mošćeničkog statuta (1637) i Trsatskog statuta (1640). Isti pisac, pod naslovom »Prilog proučavanju pomorstva Boke Kotorske dvadesetih godina XVIII vijeka« (12, 205—218), a po podacima iz hercegnovskog arhiva, dopunjuje poznavanje putovanja, tipova broda, njihovih matičnih luka i određivanja u godinama 1719—21.

I. Mitić, Dubrovnik i Levant od velikog potresa 1667. do ukinuća Republike (11, 159—179), pod naslovom koji više obećava, ponovo govori o dubrovačkim konzulatima na Levantu i tako ostaje na svojem suženom i neprodubljenom polju istraživanja. Usput: đumruk (tur. gümrük) jest carina, a ne neka carina zvana đumruk, kako pisac kaže; nejasno je zašto pisac na jednom mjestu piše Đ. Curić, a na drugom Đ. Zurić (Zurich), kada je i taj drugi Curić, a možda je riječ i o istoj osobi koja se u Carigradu spomine 1773—87, a u Smirni 1792. Isti je pisac napisao i saopćenje »O neutralnosti Dubrovačke Republike na Mediteranu početkom XIX stoljeća« (12, 199—203).

M. R i s m o n d o - B e r k e t, Spor između trogirskoga komune i Casotta de Casottis, zapovjednika (patrona) njezine galije u ratu 1378—1381 (11, 181—194), daje prinos tadašnjoj trogirskoj i hrvatskoj povijesti. — U radu »Splitski srednjovjekovni pomorci u bastardelu notara Uliverija iz Padove (1376—1377)« (12, 219—234), ista autorica nastavlja svoje istraživanje iz Pomorskog zbornika 1972.

Š. Peričić, Pomorsko trgovačke veze Makarske s Hrvatskim primorjem u XVIII stoljeću (11, 195—202), napisao

je prinos hrvatskoj gospodarskoj povijesti prateći promet Makarske, u to vrijeme prilično žive luke.

L. Dančević, Pokreti pučana na našem primorju početkom 16. stoljeća (po mletačkim izvještajima) (12, 117—159), daje, u povodu 460-e obljetnice pučkog ustanka na Hvaru, pregled zbivanja, te usput dodiruje nemire na Cresu, Krku, u Zadru, Šibeniku, Splitu i Baru.

M. Božanić-Bezić opisuje »Stanovništvo Komiže u drugoj polovici XIX stoljeća« (12, 161—198).

M. Marković, O najstarijim geografskim i pomorskim kartama Jadranskoga mora (12, 491—517), daje sintetski pregled starijega kartografskog upoznavanja Jadranskoga mora i njegove obale (do kraja XVII st.).

H. Tartalja, Zdravstvene odredbe u dubrovačkom Statutu iz 1272 (12, 547—558), piše prinos medicinskoj povijesti.

V. Antić, »Novi život« — časopis nautičara u Bakru, (11, 467—483), uz bilješku o listu (urednik Marko Kuritini, izlazio 1911. u Bakru, a zatim na Rijeci, gdje ga je uređivao Antun Barac) preštampana prvi i jedini sačuvani broj (od 4 koja su izašla).

Trpimir Macan

ŠESTI SVEZAK »K A Č I Ć A«, Zbornika Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Split 1974.

U ovom najnovijem svesku redakcija je tiskala popis radova iz prvih pet svezaka (1967—73), pa se zainteresirani čitatelj može ondje obavijestiti i o povijesnim prinosima.

U ovom je svesku J. A. Soldo, Franjevački samostan u Karinu, 5—38, nastavio svoju dokumentarnu i šire koncipiranu povijest pojedinih samostana, osvrćući se i na širu i složeniju povijest područja oko samostana.

N. Gabrić objavljuje »Neobjavljene starohrvatske spomenike u arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju« (39—51).

V. Kapetanović surađuje s dva prinosi: »Nemiri u srednjoj Dalmaciji 1806—1809« (71—89) i »Biskup Juraj Drašković na Tridentinskom saboru« (105—121).

U radu A. Ujevića, Hasanaginica — imotska narodna pjesma, ima i povijesnih podataka o Imotskoj krajini i osobama iz pjesme.

K. Jurišić, Život i rad fra Ante Jadrijevića (1896—1974), 189—226, piše i o naslovnikovu arheološko-povijesnom radu, te donosi bibliografiju njegovih radova.

Trpimir Macan

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE